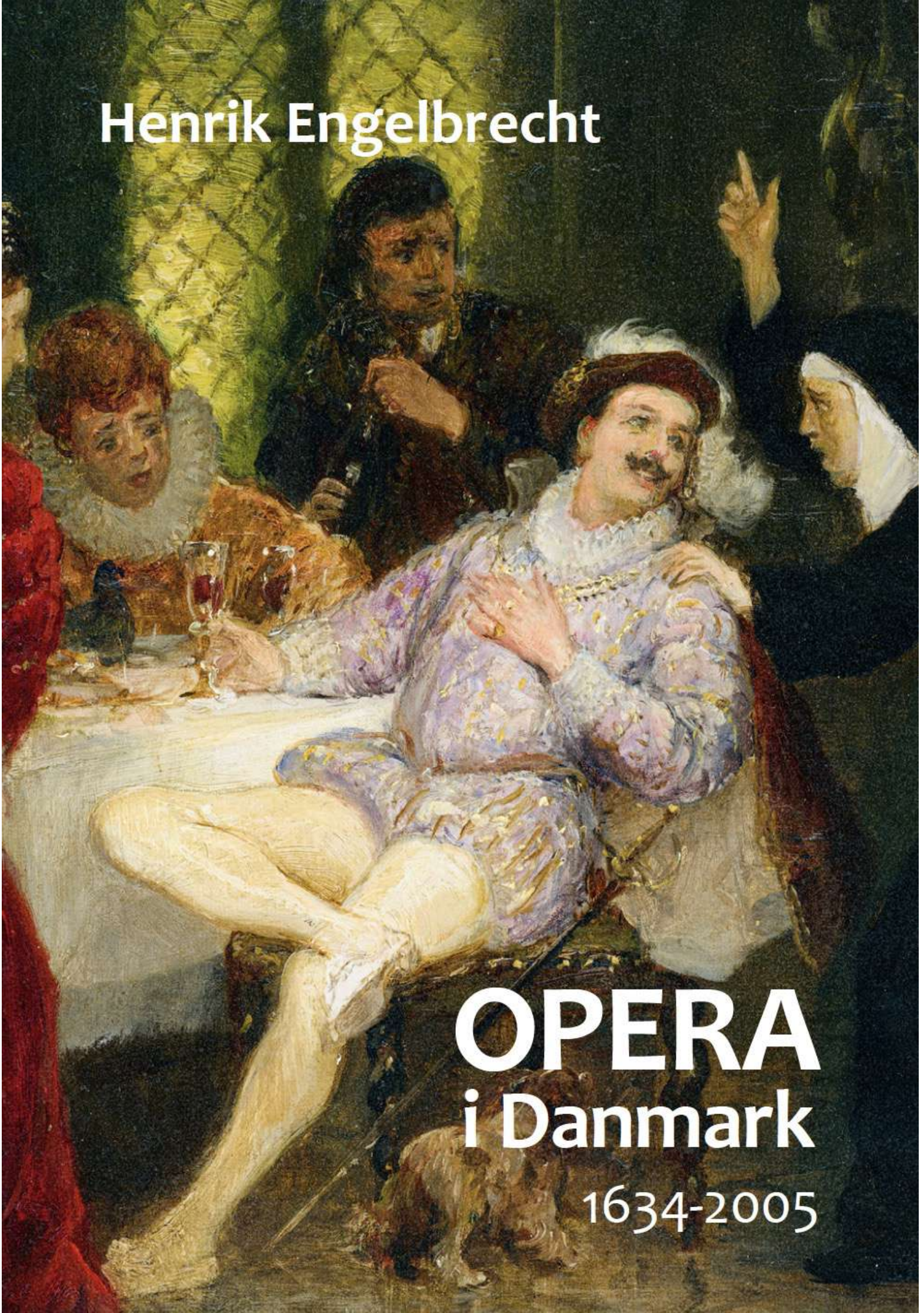
Henrik Engelbrecht

OPERA
i Danmark
1634-2005

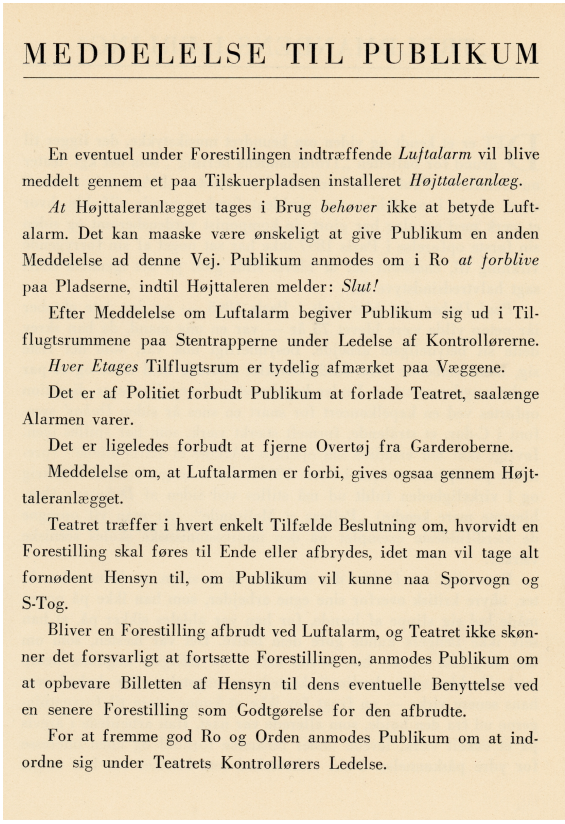
Kapitel 15

Spærretid og mørklægning

1940-1945

Under den tyske besættelse eksploderer efterspørgslen på dansk kultur. Det Kongelige Teater spiller hele 14 danske operaer i de fem sæsoner – og man opfører endda også en ny opera skrevet af en amerikansk jøde med jazzbaggrund; en rød klud i nazisternes øjne.

Efter den 9. april skal danskerne vænne sig til en hverdag med varemangel, censurerede aviser, spærretid og mørklægning. Tyskerne vil forhindre fjenden i at kunne navigere over dansk luftrum og kræver med det samme, at samtlige udendørs lyskilder skal slukkes. Alle vinduer skal dækkes helt af med mørklægningsgardiner, og teatret på Kongens Nytorv er ingen undtagelse. Man afholder evakueringsøvelser for ansatte og publikum.

MEDDELELSE TIL PUBLIKUM

En eventuel under Forestillingen indtræffende *Luftalarm* vil blive meddelt gennem et paa Tilskuerpladsen installeret *Højttaleranlæg*.

At Højttaleranlægget tages i Brug *behøver* ikke at betyde Luftalarm. Det kan maaske være ønskeligt at give Publikum en anden Meddelelse ad denne Vej. Publikum anmodes om i Ro *at forblive* paa Pladserne, indtil Højttaleren melder: *Slut!*

Efter Meddelelse om Luftalarm begiver Publikum sig ud i Tilflugtsrummene paa Stentrapperne under Ledelse af Kontrollørerne.

Hver Etages Tilflugtsrum er tydelig afmærket paa Væggene.

Det er af Politiet forbudt Publikum at forlade Teatret, saalænge Alarmen varer.

Det er ligeledes forbudt at fjerne Overtøj fra Garderoberne.

Meddelelse om, at Luftalarmen er forbi, gives ogsaa gennem Højttaleranlægget.

Teatret træffer i hvert enkelt Tilfælde Beslutning om, hvorvidt en Forestilling skal føres til Ende eller afbrydes, idet man vil tage alt fornødent Hensyn til, om Publikum vil kunne naa Sporvogn og S-Tog.

Bliver en Forestilling afbrudt ved Luftalarm, og Teatret ikke skønner det forsvarligt at fortsætte Forestillingen, anmodes Publikum om at opbevare Billetten af Hensyn til dens eventuelle Benyttelse ved en senere Forestilling som Godtgørelse for den afbrudte.

For at fremme god Ro og Orden anmodes Publikum om at indordne sig under Teatrets Kontrollørers Ledelse.

Selv om de danske teatre ikke er underkastet en egentlig tysk censur under besættelsen, så har de allerede i flere år været under stærkt pres fra den danske regering for ikke tirre naziregimet i nabolandet mod syd. Grænsen mellem decideret censur og pragmatisk konfliktskyhed er flydende.

Begrænsninger i teatrenes ytringsfrihed er langt fra noget, der stopper med enevældens afskaffelse. Siden 1853 har alle teatertekster, uanset genre eller spillested, været omkring Justitsministeriets censor. Formålet er at forhindre teatrene i at spille stykker, der fornærmer kongehuset eller strider mod enten lovgivning, sædelighed eller almindelig orden. Ordningen fungerer i præcis 100 år, helt frem til den reviderede grundlov i 1953. Det Kongelige Teater er som statsinstitution undtaget fra reglen. Her har man fortsat blot sine egne interne censorer, som gennemgår de nye værker. De leverer deres indstilling direkte til teaterchefen, som så er ansvarlig overfor ministeriet.

Det betyder langt fra, at teaterchef Cai Hegermann-Lindencrone giver efter for alt, hvad tyskerne kræver – f.eks. at leje teatret til gæstespil fra deres hjemland eller til særforestillinger for tyske soldater. Teaterchefen argumenterer for, at den slags afbrydelser af arbejdsrutinerne i et i forvejen kompliceret puslespil af prøver og forestillinger, som allerede for længst er solgt i abonnement, vil være fuldstændig ødelæggende for teatrets drift. Strategien lykkes, og tyskerne opgiver planerne igen.

En frivillig komponist

Syv dage inden besættelsen er menig nr. 621 i det svenske artilleri vendt hjem til Danmark efter mere end tre måneder som frivillig soldat på finsk side i vinterkrigens forsvar mod Sovjetunionens angreb på landet. Komponisten og dirigenten Ebbe Hamerik tager afsted i december 1939, fordi han ikke kan "*gaa med Hænderne i Bukselommerne og høre om de andres Kamp for den sag, han ogsaa følte var hans*", som hans kone forklarer journalisterne.

Samtidig er Det Kongelige Teater netop gået i gang med indstuderingen af Hameriks nye opera om den adelige Marie Grubbes sociale deroute i 16- og 1700-tallet. Hamerik og hans skolekammerat og faste librettist Frederik Nygaard skriver dermed deres tredje opera sammen. Den første, *Stepan,* bliver en succes ved uropførelsen i Mainz i december 1924 og bliver senere opført i Antwerpen. Begge steder er der stor begejstring for historien om den russiske

bondedrengs eventyr under revolutionen i 1917. I marts 1926 kommer *Stepan* også op på Det Kongelige Teater i København, men her er begejstringen ikke helt på højde med udlandets modtagelse.

I 1933 antager teatret Hameriks næste opera, *Leonardo da Vinci*. Johan Hye-Knudsen står for indstuderingen, og problemerne tårner sig op for teatrets solister. Hye-Knudsen fortæller senere, at partierne var så vanskelige, *" ... at man efter et Utal af Syngeprøver konstaterede, at kun med Noderne foran sig kunde de Rollehavende klare sig igennem ..."*. Man opgiver simpelthen projektet undervejs i prøveforløbet, og det bliver igen udlandet, der kommer til at uropføre en Hamerik-opera; Den flamske Opera i Antwerpen får fin succes med *Leonardo da Vinci* i 1939. Samtidig antager Det Kongelige Teater Hameriks *Marie Grubbe*.

Der er 32 roller i de 12 scener i operaen, og prøverne tager mange måneder. Premieren bliver udskudt flere gange, men den 17. maj 1940 går tæppet omsider op. Huset er fyldt til sidste plads, selv om forårsvejret lokker. Hamerik dirigerer selv uropførelsen, og publikum følger *"med stor Interesse Forestillingen"*, som *Social-Demokraten* skriver. *Nationaltidendes* anmelder Nils Schiørring mener, at musikken *"undertiden i sin Usangbarhed virker meget akavet*".

Ebbe Hamerik er søn af komponisten Asger Hamerik og har tidligere været assisterende dirigent på Det Kongelige Teater i tre år under Georg Høeberg frem til 1922. Han er en ivrig sejlsportsmand, og forliser med sin båd på en solotur i august 1951. Hans lig bliver aldrig fundet. Musikmuseet / Nationalmuseet.

Den islandske tenor Stefán Íslandi synger første gang på Det Kongelige Teater i 1938. Han gifter sig med mezzosopranen Else Brems i 1940, men ægteskabet er ikke en succes, og parret bliver skilt ni år senere. Íslandi er teatrets klare førstevalg i det italienske rollefag helt frem til 1959 og er ufatteligt populær langt ud over stampublikummets rækker, ikke mindst takket være radioen og sine pladeindspilninger. Forfatterens samling.

Marie Grubbe får seks opførelser i foråret 1940 og bliver taget op igen i de to følgende sæsoner – ikke mindst på grund af mezzosopranen Else Brems' portræt af titelpersonen.

Den danske sang

Ikke alle er begejstrede for landets nye samlingsregering med både venstrefolk, socialdemokrater og konservative, nu også sammen med specielt udpegede

Dagens Kronik: Det bliver en Hjemmevinter. Af Slejdinspektør G. Galatius. Pris: 3,55 pr. Maaned 10,50 - Kvartal

Nationaltidende

Dagens Begivenhed: Den store Alsang-Søndag. Pris: 12 Øre i Kbh. (Sønd. 15) 15 Øre i Prov. (Sønd. 20)

72. Aargang — Nr. 243 Dagens Nyheder København — Mandag 2. September 1940

Hver femte Dansker til Alsang i Gaar

750,000 deltog i Søndagens Stævner, deraf i Fælledparken 150,000

Da „Moders Navn er en himmelsk Lyd –" tonede ud over Landet

Alsang-Stævnernes Hilsen til Kongen

SØNDAG den 1. September vil blive en Mindedag i dansk Historie. En Femtedel af Landets Befolkning deltog i de Alsang-Stævner, der var arrangeret rundt om i hele Danmark, og som i deres enorme Tilslutning betegner en national Tilkendegivelse af blivende Værd. Sent i Aftes havde Studentersangforeningens Sekretariat, hvortil Stævnelederne over hele Landet havde faaet Opfordring til at sende Opgivelse af Tilslutningen ved de lokale Stævner ud over Landet, faaet opgivet, at henimod 725,000 danske Borgere havde søgt til Stævnerne. Endnu manglede adskillige Opgivelser, saa Tallet vil i hvert Fald nærme sig de 750,000, hvilket igen vil sige, at hver femte Dansker i Gaar i Sang bekræftede sin Danskhed.

Store Tal i de større Byer

Særlig Tilslutning meldte følgende Byer: *Aarhus* med 40,000 Stævnedeltagere, *Aalborg* med 35,000, *Esbjerg* med 12,000, *Kolding* med 14,000, medens Stævnerne i *Roskilde* havde 10,000, *Ringsted* 7000 og *Thisted* 6000. *Bygholm* ved *Horsens* mødte med 10,000 Deltagere.

I Fælledparken angives der at have været 150,000, i Frederiksberg Have 40,000 og i Gentofte 12,000.

Alsangen i Fælledparken

VEJRGUDERNE var det store Alsangstævne i Fælledparken velvilligt stemt. Det er vist den første Dag siden sidste Alsangstævne, at Regnen ikke i mere eller mindre stride Strømme har adskilt med Mellemrum over Kobenhavn. Lidt lunere var det ogsaa blevet igen, men Blæsten — den huserede til Gengæld. Alligevel styrede ud paa Eftermiddagen henimod 150,000 Kobenhavnere til Fælledparken for at være med paa hele Danmarks Alsang-Dag.

Mange kom allerede ved Fælledparkkoncertens Begyndelse og slog sig ned paa Orkesterpladsen nedenfor Musiktribunen, i første Parket paa Græsplænen eller i Liggestolenes Logepladser. Men endnu flere kom først til selve Alsangen. Ad alle Veje gennem Fælledparken kom tætte Stimer. Ad Vejen fra Trianglen en formelig Folkevandring, der først tyndede ud længe efter at Sangen var begyndt. Fra Højdepunkterne omkring Tribunen var det ejendommeligt at se disse tallose Skarer flokkes paa den store Plæne, Hoved ved Hoved, efterhaanden sluttende op saa langt fra Tribunen, at de knapt kunde se *Johan Hye-Knudsens* Taktslag.

Præcis Kl. 17 stod Landsretssagfører *Viggo Friderichsen*, Formanden for Studentersangforeningen, der sammen med de kobenhavnske Arbejdersangkor har taget Initiativet til Afholdelsen af Kobenhavns to over al Beskrivelse velykkede Alsangstævner, paa Talerstolen.

Landsretssagfører Friderichsen rettede en varm Tak til Magistratens 1. Afdeling for dens Tilladelse til Stævnernes Afholdelse og for dens økonomiske Støtte. Bl. a. havde Kommunen betalt Trykningen af 50,000 Sangheftet, medens „Bikuben" og „Sparekassen for Kobenhavn og Omegn" havde ladet trykke 60,000 smaa Sangbøger, saaledes at der paa den Maade ingen Mangel blev paa Sangtekster.

Hjerteligt hyldede Landsretssagføreren ogsaa Stævnets Dirigent, kgl. Kapelmester *Johan Hye-Knudsen*, der ved sin Ledelse af sidste Alsangstævne vandt sig en Mængde nye Venner. Stævnets Deltagere var ikke sene til at slutte sig til denne Tak med bragende Klapsalver.

Da Alsangen lød over Danmark

TO Billeder, der giver et Indtryk af den enorme Tilslutning, Alsangen i Gaar havde vundet. Det øverste Billede er taget, da der blev sunget i Fælledparken, hvor Hovedstævnet fandt Sted, og hvorfra der var Radio-Transmission. Nedenunder et Kig ind i Frederiksberg Have, der dannede en vidunderlig Ramme om et Alsangstævne, der havde samlet imponerende mange i Betragtning af, at det var Nabo til Hovedstævnet.

Men ikke Hye-Knudsen var den der blev mest glad forundret ved at

Fortsættes Side 8.

Store Demonstrationer i Bukarest mod Voldgiftskendelsen

Panservogne og Brandsprøjter sat ind mod den demonstrerende Mængde

Bukarest, Søndag. (R. B. fra Deutsches Nachrichtenbüro).

DEN indre By kom det i Dag til Demonstrationer mod Regeringen i Anledning af, at denne har tiltraadt Voldgiftskendelsen i Wien. Politiet greb ind med Panservogne og Sprøjter og splittede Mængden.

Der foretoges en Række Arrestationer. Den store Plads omkring Slottet er afspærret, og stærke Gendarmeriafdelinger bevogter Slottet.

Tyskland vil beskytte

Nationaltidende privat

Bukarest, Søndag. (United Press).

I ORDAG Aften meddelte Udenrigsminister Manuelescu det rumænske Folk, at Rumæniens Opdeling nu ikke vilde blive fortsat længere, idet han henviste til de kategoriske og vidtrækkende Garantier, som Rumænien havde faaet af Tyskland og Italien. Vidre erklærede han, at det øvrige Stag Rumænien havde faaet i Wien, ikke

Fortsættes sidste Side.

Niels Bukh svarer Kaj Munk

Ungdomsarbejde og Samfundstjeneste

Kaj Munk og Niels Bukh.

NIELS BUKH svarer i Dag paa *Kaj Munks* Artikel i Gaar „Lad der ske noget . . .". „Manden fra Ollerup" vil lade noget ske: En Samling af Danmarks frivillige Ungdomsarbejde og Rejsning af en national Samfundstjeneste — *væsentlig* paa Frivilligheden Grund.

Se Artiklen Side 5.

Inde i Bladet

Trafikken paa Amager 2
Familieskud 2
Bibliotekar Marcus, hvis store Bog om Leonardo da Vinci snart udkommer, fortæller om dette Altmuligt-Geni 3
Byens Aften 4
Niels Bukh vil samle dansk Ungdom i frivilligt Arbejde 5
Sporten 6
Kobenhavns Kirkefond fejrer 50 Aars Jubilæum 7
Det nystiftede „Dansk nordisk Studenterforbund" forpligter sig til at yde en national Indsats 7
Da Alsangen lønede over Danmark 8
LEDER: Svensk og Dansk 9
Grev Teleki og Grev Csaky, Ungarns Forbundere i Wien 9
Grand Prix'et og Ladies' Cup paa Galopbanen 10
Retsliste 11
Søfart 11
Ledige Lejeter 11
Arbejde og Leverance 12
Radioprogrammerne 13

Kapelmester Johan Hye-Knudsen leder alsangsstævnet i Fælledparken i forbindelse med det landsdækkende arrangement den 1. september 1940.

ministre som den radikale diplomat Erik Scavenius, der som udenrigsminister står for samarbejdet med den tyske besættelsesmagt. Hans ord om den *"forbavselse og beundring",* som "*de store tyske Sejre"* havde afstedkommet, er mildt sagt problematiske for mange danskere, også i den øvrige regering. Men samarbejdspolitikken fortsætter – ikke mindst for at undgå, at tyskerne indsætter en regering af danske nazister med den lokale fører, Frits Clausen, i spidsen.

Det handler om at stå sammen, hvad enten det er politisk på Christiansborg eller ved stævner over hele landet, hvor tusindvis af mennesker mødes og synger danske sange af bl.a. Carl Nielsen, Weyse og Lange-Müller. I sommeren 1940 eksploderer behovet for at udtrykke alt, hvad der er dansk – og dermed indirekte tage afstand fra alt tysk. Fænomenet med alsangsstævner dukker op i Nordjylland i juli 1940 og spreder sig hurtigt til resten af landet. Det fortsætter i de første tre år af besættelsen – frem til besættelsesmagtens indførelse af forsamlingsforbuddet i 1943 – men kulminerer allerede med et koordineret arrangement den 1. september 1940, hvor flere hundrede tusinde danskere synger samtidig ved stævner over hele landet.

Mere end nogen anden bliver tenoren Aksel Schiøtz symbolet på den nationale sangskat under krigen. Han er uddannet lærer men tager i 1938 springet og forsøger sig som fuldtidssanger. Han bliver optaget på operaskolen på Det Kongelige Teater og debuterer som Ferrando i Mozarts *Così fan tutte* i 1939, men hans sceniske evner er stærkt begrænsede, og hans smukke stemme

Under krigen synger tenoren Aksel Schiøtz utallige koncerter med danske sange og romancer over hele landet. Musikmuseet / Nationalmuseet.

Filmindustrien forstår at udnytte Aksel Schiøtz' enorme popularitet, her i samspil med en af tidens mest folkekære sangskrivere; i 1942 synger Schiøtz tre sange af Kai Normann Andersen i filmen "Naar Bønder elsker", som bliver markedsført som "en Film om stærke Følelser i primitive Sind". Det Danske Filminstitut.

mangler både gennemslagskraft og de afgørende toptoner. Han får ikke fast ansættelse på teatret, men til gengæld passer hans stemme, musikalitet og tydelige tekstbehandling perfekt i koncertsammenhæng og til pladeindspilninger. Aksel Schiøtz' plader med danske sange bliver et populært indslag i radioens udsendelser allerede i slutningen af 1930'erne, og under besættelsen bliver han simpelthen folkeeje som "*Den danske Sanger*".

Paul von Klenau

På Det Kongelige Teater satser man også på dansk musik. Gamle værker som Kunzens *Holger Danske* fra 1789, Edouard Du Puys *Ungdom og galskab* fra 1806 og J.P.E. Hartmanns *Liden Kirsten* fra 1846 bliver taget op igen, og teatret præsenterer også nye operaer af danske komponister. En af dem er netop vendt hjem fra Wien.

Paul von Klenau har boet i udlandet siden han var 18 år. Han har studeret i Berlin og München, har arbejdet som dirigent i både Tyskland og Østrig, men han er først og fremmest komponist. I 1918 bliver hans opera *Kjartan und Gudrun* uropført i Mannheim af dirigenten Wilhelm Furtwängler. Klenau bor i mange år i Wien, hvor han bliver venner med kollegaen Alban Berg. De er optagede af den nye retning i musikken, hvor man forkaster det gamle dur/mol-system og i stedet skriver atonalt i systemer, hvor alle skalaens 12 toner er lige vigtige. Nazisterne har stemplet den slags musik som *"entartet"* – dekadent og absolut uønsket – men alligevel skriver Klenau hele tre tolvtoneoperaer i løbet af 1930'erne.

Paul von Klenau dør i København i 1946 og i de følgende årtier bliver han stort set tiet ihjel i dansk musikliv – ikke mindst fordi hans åbenlyse nazisympatier klæber til hans eftermæle. Der kommer til at gå yderligere 73 år, før en Klenau-opera igen bliver spillet på en scene i Danmark; "Michael Kohlhaas" får sin danske førsteopførelse på Den Jyske Opera i 2019. Her er Klenau fotograferet som ganske ung af Sophus Juncker-Jensen. Det Kongelige Bibliotek.

I 1933 bliver den første, *Michael Kohlhaas*, uropført i Stuttgart, og i de følgende år går Klenau balancegang mellem at komponere værker, som styret egentlig modarbejder, samtidig med at han selv langt fra tager afstand fra nazismen. Han slipper godt fra at skrive musik, som andre ikke ville have fået opført, ikke mindst fordi han også skriver talrige artikler, som direkte støtter systemet, og husker at hylde de gode, tyske værdier – og Wagners musik i særdeleshed. Musikalsk set camouflerer Klenau ganske snedigt de såkaldte serielle principper med harmonik, der indimellem mest lyder som avanceret senromantik.

I 1940 flytter Paul von Klenau hjem til Danmark igen, men han pendler under besættelsen tilsyneladende problemfrit til Tyskland. Hans opera *Die Königin*, om den engelske dronning Elizabeth 1., har premiere i Berlin i maj 1940. Begivenheden bliver overværet af flere medlemmer af nazitoppen og bliver en fin succes. Teaterchef Cai Hegermann-Lindencrone er også rejst til Berlin og beslutter at opføre operaen i København – muligvis ikke på grund af selve værket, som embedsmanden nok har haft svært ved at bedømme, men nok mere som led i den diplomatiske dans med besættelsesmagten. Johan Hye-Knudsen har tidligere afvist at anbefale Klenaus operaer til opførelse på teatret, og det er Egisto Tango, der dirigerer danmarkspremieren på *Dronningen* den 8. marts 1941.

Paul von Klenaus "Dronningen" bliver uropført i marts 1939 i Kassel under originaltitlen "Elisabeth von England". Efter krigsudbruddet ændrer Klenau titlen til "Die Königin", som bliver brugt ved opførelserne i Berlin i 1940. Her er tenoren Thyge Thygesen som Essex og sopranen Else Schiøtt som Elisabeth 1. tegnet ved den danske premiere af Otto Frederiksen i Nationaltidende.

Danske operaer på Det Kongelige Teater under besættelsen

Komponist	Titel	Opførelser
Eduard Du Puy	*Ungdom og galskab*	41
Peter Heise	*Drot og marsk*	14
F.L.Ae. Kunzen	*Holger Danske*	13
Niels W. Gade	*Elverskud (scenisk opførelse)*	9
Emil Reesen	*Historien om en moder*	8
Ebbe Hamerik	*Marie Grubbe*	8
Paul von Klenau	*Dronningen*	7
Jørgen Bentzon	*Saturnalia*	7
Fini Henriques	*Vølund Smed*	6
J.P.E. Hartmann	*Liden Kirsten*	5
Finn Høffding	*Kilderejsen*	5
Hakon Børresen	*Den kongelige gæst*	5
Carl Nielsen	*Maskarade*	4
Siegfried Salomon	*Leonora Christina*	1

Dronningen er den første tolvtoneopera, der bliver opført i Danmark. Man låner opsætningen i Berlin, og alle roller er dobbeltbesatte, så man ikke skal aflyse i tilfælde af sygdom. De danske anmeldere er generelt forsigtige med at bedømme operaen, og er for det meste høfligt imponerede over Klenuas håndværk. *Politikens* Axel Kjerulf havde alligevel håbet på en premiere langt mere i tidens nationale ånd: *"En ny dansk Opera er i sig selv en sjælden Begivenhed, og den imødeses naturligvis i Forhaabningen om en værdifuld Forøgelse af vor i Forvejen saa sparsomme dramatiske Musik. Forstaar man herved noget særlig dansk betonet, maatte Klenaus Opera i første Omgang virke som en skuffelse".*

Publikum svigter ikke overraskende de nye toner i *Dronningen*, og operaen får kun seks opførelser på teatret. Ingen af Klenaus øvrige operaer bliver opført i Danmark i hans levetid.

Antiseptisk opera

En af de mest indflydelsesrige danske komponister i midten af det 20. århundrede er Finn Høffding. Han har begge fødder sikkert plantet i traditionen fra Carl Nielsen og er optaget af de nye strømninger indenfor musikpædagogik med tyske forbilleder som Carl Orff og Paul Hindemith. Høffding er både lærer i musikteori og komposition ved konservatoriet og har en mængde andre poster i dansk musikliv.

I 1928 har hans opera *Kejserens nye klæder*, over H.C. Andersens eventyr, premiere på Det Kongelige Teater – og ti år senere skriver han en skoleopera med koret i centrum om den franske biolog Louis Pasteur og kampen mellem overtro og videnskab.

Operaen *Pasteur* er tydeligt inspireret af Kurt Weills ligeledes pædagogiske opera *Der Jasager* og kan spilles af amatører. Den bliver uropført i Odd Fellow Palæet i regi af Det Unge Tonekunstnerselskab, og selv om der er sympati for projektet, er ikke alle lige begejstrede for Høffdings musikdramatik. *Social-Demokraten* skriver det ligeud: *"Høffdings Musik er dygtigt gjort, den er ren-færdig indtil det antiseptiske, men den er kedelig …"*

I januar 1942 uropfører Det Kongelige Teater endnu en opera af Finn Høffding. Den er egentlig skrevet ti år tidligere, lige efter uropførelsen af *Kejserens nye klæder*, og er for længst blevet antaget. Som mange andre værker må den pænt vente i køen i årevis. Denne gang tager Høffding en Holberg-komedie under behandling i samarbejde med librettisten Vilhelm Andersen – præcis som Carl Nielsen gjorde det med *Maskarade*.

Holbergs *Kilderejsen* fra 1724 gør bl.a. nar ad tidens operaer, som Holberg jo mildest talt ikke var begejstret for. Men Holbergs satire over den operabegejstrede Leonora, der som den eneste synger i komedien, falder noget på gulvet i en opera, hvor alle andre gør præcis det samme. Og den uundgåelige sammenligning med Carl Nielsens populære *Maskarade* er ikke til Høffdings fordel. Nils Schiørring skriver i *Nationaltidende*: *"Man gør ingen levende Sjæl nogen Tjeneste ved at tale om 'Maskarade' i samme Aandedrag som 'Kilderejsen' ".*

Hvorfor sover operaen?

Det er i sagens natur vanskeligere at hyre udenlandske gæstesolister under krigen. En af de få undtagelser er Jussi Björling, som synger både Rodolfo i *La bohème* og hertugen i *Rigoletto* på Det Kongelige Teater i september 1942. Det sker som altid med minimal forberedelse, som det er normen, når det gælder de titler, som man betragter som noget, man bare kan spille uden et egentligt prøveforløb.

På teatret skelner man mellem tre forskellige typer af operaforestillinger; nyhederne, som er værker, der ikke tidligere er blevet opført på teatret, nyindstuderingerne, som er titler, der har ligge i dvale i længere tid, og som nu bliver prøvet op fra grunden igen, måske endda med nye dekorationer og kostumer – og endelig repriserne, som er det løbende repertoire, som kan spilles med måske en enkelt eller ganske få prøver.

I sæson 1941-42 er uropførelsen af Finn Høffdings *Kilderejsen* teatrets eneste operanyhed. Derudover spiller man tre nyindstuderinger; Wagners *Mestersangerne*, naturligvis til stor begejstring i den tyskvenlige del af pressen, Bizets *Perlefiskerne* og Verdis *Trubaduren*. Til gengæld spiller man 12 repriser i løbet

af sæsonen. Repriserne er også langt i overtal i den følgende sæson, hvor der igen kun er én nyhed, og nyindstuderingerne er reduceret til blot to.

Det Kongelige Teater bliver brugt som beskyttelsesrum under krigen – her under en luftalarm den 18. december 1942. Ukendt fotograf. Det Kongelige Bibliotek.

Besættelsestiden betyder også smalhals på Det Kongelige Teater. Politikens tegner Valdemar Møller kommenterer i oktober 1940 spareplanerne på Det Kongelige Teater i forbindelse med en nyopsætning af Oehlenschlägers skuespil "Aladdin": "Cai Hegermann Aladdin: - Tror De, denne Sparelampe strider mod Mørklægningen?"
Det Kongelige Bibliotek.

I marts 1943 bliver teaterchef Cai Hegermann-Lindencrone interviewet i *Social-Demokraten*, som direkte spørger; *"Hvorfor sover operaen?"*. Teaterchefen svarer undvigende, og påpeger noget overraskende, at der *"fremkommer overhovedet ikke mange Nyheder indenfor Operalitteraturen"*, selv om teatret stadig mangler at opføre en stor procentdel af operalitteraturens eksisterende hovedværker. Men selv om der altså kun er en enkelt nyhed på Det Kongelige Teaters operarepertoire i 1942-43, bliver netop den til gengæld en sensation.

Porgy og Bess

Den tyske besættelsesmagt, de danske politikere og teaterchef Hegermann-Lindencrone passer hele tiden på ikke at overspille deres respektive kort; tyskerne vil helst undgå at bruge for mange ressourcer på detaljestyring af landet, men de har hele tiden trumfen i baghånden i form af den underliggende trussel om at vælte regeringen, hvis tingene spidser til. Teaterchefen er klar over, at han kun har frihed til at lægge programmerne på teatret, hvis han ikke går for langt – og politikerne og deres embedsmænd forsøger en næsten umulig navigation mellem befolkningens forventninger, den kunstneriske frihed og tyskernes behov for diskret kontrol.
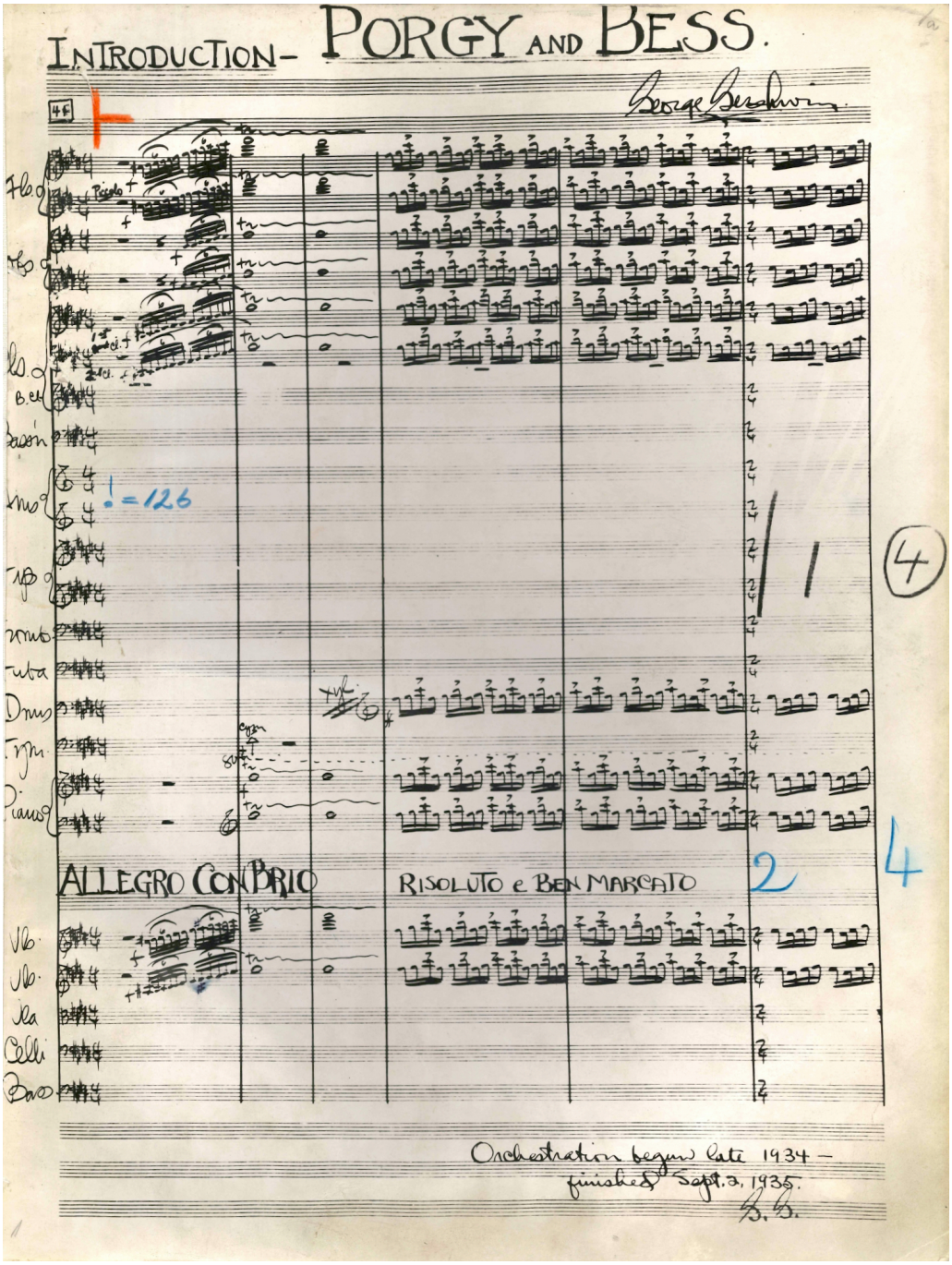
Det Kongelige Teater leverer besættelsestidens største operamæssige provokation af tyskerne i marts 1943. George Gershwins *Porgy og Bess* om den fattige krøbling Porgy, hans kæreste Bess og deres kamp for kærligheden foregår blandt samfundets svageste i et afroamerikansk miljø i South Carolina. En

amerikansk opera af en jødisk komponist med jazz-baggrund og udelukkende med farvede personer på rollelisten. Præcis den type værker, nazisterne kalder 'kulturbolsjevisme'.

Det er kapelmester Johan Hye-Knudsens idé at spille operaen på nationalscenen. Han får den allerede i 1938, da den amerikanske baryton Lawrence Tibbett er i København og taler varmt om den kun tre år gamle opera. Hye-Knudsen går til Cai Hegermann-Lindencrone, som beslutter at sætte operaen på repertoiret. En opførelse i København vil ikke blot være en danmarkspremiere, men samtidig den første opførelse af *Porgy og Bess* udenfor USA. Det er egentlig planen at spille operaen allerede i sæson 1939-40, men som så mange andre planer på teatret bliver premieren udsat flere gange.

Cai Hegermann-Lindencrone er teaterchef på Det Kongelige Teater fra 1938 til 1946. Det Kongelige Bibliotek. Foto: Elfelt & Co.

Det Kongelige Teater modtager allerede før besættelsen partituret til "Porgy og Bess" fra USA; en bog, hvor hver side møjsommeligt er blevet affotograferet fra Gershwins originalpartitur. Det er dette partitur Johan Hye-Knudsen benytter til opførelserne i 1943.
Det Kongelige Teaters Musikarkiv.

I mellemtiden betyder den tyske besættelse, at operaen ikke længere blot er et eksotisk indslag i repertoiret på linje med Puccinis *Madame Butterfly*, men en trestjernet provokation af nazisterne. I begyndelsen af 1943 rapporterer aviserne, at prøverne på *Porgy og Bess* har været i gang siden december. Bekymringen i regeringen vokser; hvordan vil tyskerne reagere?

I marts er alt omsider parat, og der er stort set udsolgt – til dobbelte billetpriser – til de første forestillinger allerede inden premieren den 27. marts. Aviserne bringer stort opsatte foromtaler. De kalder konsekvent *Porgy og Bess* for *"Negeroperaen"*, og fortæller også, at det er *"første Gang, denne Opera opføres af hvide Kunstnere, hidtil er Operaen kun sunget og spillet af Negre"*.

Urskovshyl og mavedans

Den nazistiske avis *Fædrelandet*, som er finansieret af besættelsesmagten, går naturligvis heller ikke let hen over premieren. I avisen foromtaler forfatteren Thorkil Barfod begivenheden få dage før premieren 27. marts: *"... Paa Lørdag har vor Nationalscene Premiere paa den jødiske Neger-Opera 'Porgy og Bess' med Urskovshyl og Mavedans som et ydmygt Skrabud for amerikansk 'Kultur' ..."*. Thorkil Barfod opfordrer statsministeren – som nu er Erik Scavenius – til at nedlægge forbud mod opførelserne.

Poul Kanneworffs iscenesættelse af "Porgy og Bess" spiller i alt 74 gange frem til 1952, og da Johan Hye-Knudsen har 25-års jubilæum ved teatret ved sæsonstarten den 1. september 1947, vælger han også at fejre det med at dirigere en opførelse af operaen. Her er Poul Wiedemann som Sporting Life sammen med Det Kongelige Operakor. Det Kongelige Teater.

George Gershwin dør i 1937 og når ikke at opleve sin eneste operas succes udenfor USA. Efter krigen bliver "Porgy og Bess" båndlagt af Gershwins arvinger, så den kun må opføres med sorte sangere i rollerne. Den regel findes ikke i 1943, hvor ensemblet på Det Kongelige Teater blot bliver sværtet sorte på alle synlige dele af kroppen. I en tid med brændselsrationering er det en tvivlsom fornøjelse for korsangerne at få vasket sminken af igen efter hver forestilling; solisterne står forrest i køen til brusebadene, og det varme vand slipper hurtigt op. Poul Wiedemann sammen med Else Brems som Bess og Einar Nørby som Porgy i scenen hvor Porgy smider ham ud, da han forsøger at give Bess kokain. Det Kongelige Teater.

Fædrelandet taler kun på vegne af tyskerne og de ca. 2% af de danske vælgere, som i samme måned stemmer på nazistpartiet DNSAP ved folketingsvalget. Alligevel har Scavenius faktisk en samtale med besættelsesmagtens øverste chef, den såkaldt rigsbefuldmægtigede Werner Best, om problemet med den forestående premiere. Best er ikke interesseret i at skride ind; for ham er det vigtigere at undgå den blæst, en direkte tysk indgriben ville give.

Fædrelandets anmelder Frithiof Rolsted harcelerer efter premieren over både selve forestillingen og *"en dansk Teaterchefs Kryben paa Maven og uhyggelige leflen for en kommunistisk-jødisk Hob, en uduelig Embedsmands Manifestering af, at han ikke har Anelse om, hvad han giver sig af med".*

De øvrige avisers anmeldere er til gengæld duperede over både instruktøren Poul Kanneworffs visuelle opfindsomhed, de medvirkende sangeres evne til at synge i en helt ny stil – og ikke mindst over George Gershwins musik: *"I dette Værk møder man en Nyskabelse i Operaen, i disse Klange møder man Udtrykket for en højt udviklet musikalsk Aand"*, som *Aftenbladet* skriver.

Social-Demokratens Georg Wiinblad mener nu alligevel nok, at forestillingen er *"for fornem, for kompliceret i sit Apparat, og der bliver ikke swing'et. Baade Kapellet og Sangerne er bundet af Takt og Tradition, og det er ikke til at frigøre sig fra"*.

Holger Bechs danske oversættelse af "Porgy og Bess" udkommer med Des Asmussens forside i forbindelse med premieren på Det Kongelige Teater den 27. marts 1943. Forfatterens samling.

Vølund Smed

Gershwin er ikke den eneste komponist af jødisk herkomst på Det Kongelige Teaters operaprogram i 1943. I oktober har teatret premiere på den danske violinist, dirigent og komponist Fini Henriques' *Vølund Smed*. Henriques er død tre år tidligere og efterlader sig manuskriptet til en opera over Holger Drachmanns melodrama, som Henriques allerede skrev skuespilmusik til ved urpremieren i 1898. Inden sin død når Henriques at omarbejde værket til en opera, men den falder fuldstændigt til jorden ved premieren. Anmelderne påpeger, at Henriques mangler enhver sans for dramatik, og at han samtidig lader orkestret overdøve sangerne så meget, at det er umuligt at få noget fornuftigt ud af teksten. Det er helt tydeligt, at Henriques' store forbillede er Wagner; *"En bleg og blodløs efterligning"*, som *Social-Demokraten* skriver i anmeldelsen. Dagbladet *Politiken* kalder ligeud operaen for en skandale, og mener, at Drachmanns arvinger burde have skredet ind og forbudt opførelsen. Operaen går kun seks gange på Det Kongelige Teater.

Porgy og Bess er til gengæld en enorm succes, både på grund af forestillingen i sig selv, men også som manifestation mod besættelsen. Billetterne sælges til ublu priser på det sorte marked, og teatret ser sig nødsaget til at begrænse billetsalget, så man kun kan købe fire pladser ad gangen til de sidste af de 18 forestillinger, teatret spiller i foråret 1943. Besættelsesmagten skrider ikke ind, der er ingen demonstrationer under forestillingerne, og man planlægger at genoptage succesen, så snart den nye sæson begynder i september. Men til den tid er situationen i Danmark en helt anden.

Den 31-årige bassanger Frans Andersson debuterer i 1943 fra operaskolen på Det Kongelige Teater i rollen som Crown ved danmarkspremieren på "Porgy og Bess". Han får senere en karriere i udlandet, bl.a. i Köln, hvor han synger mellem 1952 og 1961. Han synger også på Wiener Staatsoper, Covent Garden i London, La Scala i Milano og ved wagnerfest spillene i Bayreuth. Hans indspilning af Stephen Adams' "Den hellige stad" bliver et kæmpehit i radioens ønske koncerter, og pladen bliver solgt i over 100.000 eksemplarer. Forfatterens samling.

Aktionen mod jøderne

I sommeren 1943 begynder krigen for alvor at vende. De allierede vinder afgørende sejre, og den danske modstandsbevægelse vejrer morgenluft. Antallet af vellykkede sabotageaktioner stiger markant, og Hitler kræver til sidst, at den danske regering indfører undtagelsestilstand i landet med natligt udgangsforbud og dødsstraf for sabotage. Regeringen nægter at udføre ordren og går af. Den 29. august om morgenen bliver det danske forsvar afvæbnet, og tyskerne indfører militær undtagelsestilstand. Departementscheferne i ministerierne overtager administrationen af landet, og den 1. september sender Undervisningsministeriets chef C.F. Graae et notat til sin kollega Nils Svenningsen i Udenrigsministeriet. Emnet er en ordre til Det Kongelige Teater om at udsætte repremieren på *Porgy og Bess* foreløbig.

Tysk kampvogn foran Det Kongelige Teater under den seks uger lange undtagelsestilstand, der begynder med regeringens tilbagetræden den 29. august 1943. Frihedsmuseet / Nationalmuseet.

Undtagelsestilstanden kommer kun til at vare i seks uger, men i løbet af den periode iværksætter Werner Best en plan om at pågribe og deportere samtlige danske jøder til koncentrationslejre i Tyskland. Planen bliver lækket, og det lykkes civile danskere at evakuere ca. 7.000 jøder inden arrestationerne natten

mellem den 1. og 2. oktober 1943. Ca. 470 personer bliver sendt til Theresienstadt-lejren, men 95% af de danske jøder bliver reddet og sejlet over Øresund i små både og fiskekuttere. Blandt dem, der hjælper med transporterne til Sverige, er Det Kongelige Teaters baryton Henry Skjær, som bor i Snekkersten med sin familie. Her skjuler familien jøder inden turen til Sverige, og Skjær bliver senere anholdt af tyskerne og indsat i Vestre Fængsel i de sidste måneder af krigen.

Én af dem, der forsøger at flygte, er sopranen Rena Pfiffer. Hun er jøde, født i Polen, men var i flere år været ansat på Volksoper i Wien og har også optrådt på Wiener Staatsoper. Hun har boet i Danmark siden hun i 1932 gav en serie koncerter i København, og forelskede sig i sin danske sangelev Egon Madsen.

Her har Rena Pfiffer-Lax, som hun hedder på det tidspunkt, i 1926 signeret et foto af sig selv til kollegaen Anny Konetzni, som debuterer året efter og i mange år synger wagnerroller i både Wien og Berlin. Privatsammlung Erich Wirl, Wien.

Annonce for en koncert med Rena Pfiffer i november 1935. Pianisten bliver senere kendt for noget helt andet. Det Kongelige Bibliotek.

De to gifter sig, og Rena Pfiffer Madsen gæstesynger på Det Kongelige Teater som Senta i *Den flyvende hollænder* i 1936. Hun er også solist med Radioorkestret og har mange privatelever i København.

Under aktionen mod de danske jøder i 1943 møder hun op på Kastrup Syrefabrik, som er mødestedet inden flugten med båd til Sverige. Her bliver hun skudt i maven af en dansk nazist ansat ved det tyske sikkerhedspoliti, og hun dør på hospitalet tre dage senere. Nazisten Hans Michael Diehl bliver efter krigen idømt 20 års fængsel bl.a. for drabet på Rena Pfiffer Madsen, men bliver løsladt allerede i 1952.

Franz Rabinowitz

Nogle få danske jøder undslipper på mere spektakulær vis. En af dem er en 25-årig sportstrænet baryton, som allerede to år tidligere har debuteret på Det Kongelige Teater; Frantz Rabinowitz bliver smuglet ombord på færgen til Bornholm og springer over bord, da der er svensk land i sigte. Han svømmer i land og melder sig hos den danske brigade.

Rabinowitz er blevet et kendt navn i den danske operaverden siden sin sensationelle koncertdebut i Odd Fellow Palæet otte dage før besættelsen af Danmark. Han prøvesynger på Det Kongelige Teater og bliver *"antaget til Debut"*, som det hedder. Men hans rollefag som dramatisk italiensk baryton er allerede dækket ind af Henry Skjær, og debuten lader vente på sig.

I mellemtiden vover skuespilleren og teaterentreprenøren Hermann Florant i februar og marts 1941 pelsen og drager på danmarksturné med Puccinis *La bohème*. Tenoren Stefán Íslandi er det store trækplaster som Rodolfo, og Frantz Rabinowitz bliver hyret som Marcello.

Forestillingen er i det helt lille format, som passer ind selv på de små scener i Haderslev og Nibe, og Florant spiller selv både husværten Benoît og Musettas sugardaddy Alcindoro. Publikum må undvære koret, og kapelmester Edvard Lüdolph leder de seks musikere i orkestret fra klaveret. Turnéen spiller 42 forestillinger i 40 forskellige byer. Den lille trup kører Danmark rundt i en uopvarmet bus i en hård vinter, hvor temperaturen kommer ned under minus 15 grader.

Selv med en nedskaleret udgave af *La bohème* er udgifterne højere end indtægterne. Projektet bliver en økonomisk fiasko – men de mange forestillinger er god rutine for en ung sanger som Frantz Rabinowitz. I april 1941 debuterer han omsider på Det Kongelige Teater – netop i den rolle, han nu har sunget landet over, og endda igen sammen med Stefán Íslandi. Anmelderne lægger igen mærke til hans store, mørke stemme, men det bliver ikke til mere end den ene forestilling. I 1942 synger Rabinowitz en enkelt forestilling som grev Luna i Verdis *Trubaduren*, og senere springer han to gange ind for en indisponeret Henry Skjær i *La bohème*.

Frantz Rabinowitz kommer aldrig til at stå på teatrets scene igen, men prøver efter krigen lykken i USA under kunstnernavnet Frank Wennerholm. Han forsøger at slå igennem som operasanger, men bliver også prøvefilmet til en Hollywood-film med superstjernen Deanna Durbin i hovedrollen. I 1948 er Rabinowitz hjemme i København på en kort sommervisit. Hans koncert i Tivoli i juli bliver hans sidste optræden nogensinde. Frantz Rabinowitz dør en måned senere af en sprængt blindtarm, kun 30 år gammel.

Spræng teatret i luften!

Nytår 1944. Ledelsen på Det Kongelige Teater har ikke glemt succesen med *Porgy og Bess*. I midten af januar skriver man til Udenrigsministeriet og forhører sig om mulighederne for at genoptage operaen. Ministeriet kan ikke se tungtvejende argumenter mod planen, men lader det være op til teaterledelsen selv at vurdere risikoen for demonstrationer eller ligefrem terroraktioner fra tysk side. Hvad hverken ledelsen eller ministeriet ved er, at den risiko for nylig har været særdeles overhængende.

Modstandsbevægelsens eskalerende sabotageaktioner og likvideringer af stikkere og tyskere har allerede i slutningen af 1943 ført til den første kontrasabotageaktion fra tysk side. Adolf Hitler har kaldt Werner Best til møde i Berlin. Hitler er rasende over den danske modstandsbevægelses succes, og i samråd med SS-chefen Heinrich Himmler beslutter føreren personligt, at sabotagen fremover skal besvares med terroraktioner. Det første mål skal være Det Kongelige Teater. Tyskland sender sprængningseksperter til besættelsesmagtens hovedkvarter i Dagmarhus i København for at finde den mest effektive måde at sprænge den kolossale bygning i luften.

Inden Frantz Rabinowitz efter krigen flytter til USA, er han i oktober 1945 på forsiden af forløberen for bladet "Se & Hør". Det Kongelige Bibliotek.

I sidste øjeblik beslutter Werner Best at ændre taktik, og planerne bliver droppet igen til fordel for likvideringer af personer, der betyder noget for den danske moral. Tyskerne overvejer at dræbe den kendte skuespiller Poul Reumert, men de ender med at skyde digterpræsten Kaj Munk i stedet.

Det Kongelige Teater begynder at spille *Porgy og Bess* igen den 26. februar. I løbet af de næste uger eskalerer konflikten mellem modstandsbevægelsen og tyskerne; den 25. april bringer alle aviser i landet et åbent brev fra Werner Best. Han mener, at *"den hidtidige Kulturby København i dette Øjeblik overfor hele Verden staar som et europæisk Chicago"* af lovløshed, og truer med at henrette de over 100 danske modstandsfolk, som man har fængslet og dømt til døden, hvis ikke modstandsbevægelsens sabotageaktioner stopper.

Samme aften spiller Det Kongelige Teater *Porgy og Bess* for sidste gang inden befrielsen. Der er intet, der tyder på, at tyskerne direkte truer teatret med repressalier; beslutningen om at tage operaen af plakaten bliver med stor sandsynlighed taget af teaterchefen selv. Departementscheferne, som leder landet gennem resten af krigen, har lagt ansvaret for et eventuelt tysk gengældelsesangreb under en forestilling direkte på Cai Hegermann-Lindencrones skuldre, og nu er risikoen simpelthen blevet for stor for både publikum og de ansatte på teatret.

Det sidste krigsår

I sommeren 1944 er spændingerne mellem besættelsesmagten og modstandsbevægelsen steget til nye højder. De allierede styrkers landgang i Normandiet på D-dagen den 6. juni markerer endnu et rystende nederlag for Tyskland.

Den 22. juni udfører modstandsgruppen BOPA en dristig og vellykket aktion mod Dansk Riffel Syndikat i Københavns Nordhavn, som leverer våben til tyskerne. Besættelsesmagten svarer igen to dage senere; natten mellem den 24. og 25. juni går det ud over Tivoli, hvor både Koncertsalen, Arena Teatret, Glassalen og Rutschebanen bliver ødelagt ved en sprængstofaktion udført på ordre fra tyskerne. Samtidig indføres spærretid, så alle skal være hjemme mellem kl. 20 og kl. 5.

Nu eksploderer situationen mellem hænderne på tyskerne. Fredag den 30. juni er folkestrejken en realitet, styret af modstandsbevægelsens nystiftede ledelse, Frihedsrådet. Sporvogne og tog holder stille, butikker, fabrikker og kontorer lukker, og tyskerne svarer ved at afbryde el-, gas- og vandforsyningen i København.

Strejken varer kun en uge. Besættelsesmagten giver sig til sidst og ophæver spærretiden – men den 19. september opløser tyskerne det danske politi. Selv om alt tyder på, at Tyskland i sidste ende vil tabe krigen, er mange danskere nu for alvor nervøse for fremtiden på lidt kortere sigt; Danmark går ind i en tid med udbredt kriminalitet, mangel på flere og flere varer – og deraf følgende

stigende sortbørshandel – selvtægt og borgerkrigslignende kampe mellem modstandsfolk og danske nazister i det nyoprettede HIPO-korps af voldsparate såkaldte hjælpepolitibetjente.

Også Det Kongelige Teater har en svær tid med aflyste forestillinger og ændrede spilletider på grund af de skiftende spærretider. Alligevel forsøger man at holde repertoiret kørende, og den 5. november 1944 spiller teatret endda en enkelt opførelse af Donizettis *Don Pasquale* i Slagelse trods spærretid og mørklægning; forestillingen begynder kl. 16, så alle kan nå hjem i rette tid.

Den sidste danske opera, der bliver uropført på Det Kongelige Teater under besættelsen, er Jørgen Bentzons *Saturnalia*. Bentzon er en overordentlig godt begavet mand; han kan allerede læse, da han kommer i skole som 4-årig, og som voksen behersker han ikke færre end 17 fremmedsprog. Han er kompositionselev af Carl Nielsen, men han læser samtidig jura ved universitetet. Efter et studieophold på konservatoriet i Leipzig bliver han i 1921 ansat i justitsministeriet, og 12 år senere bliver han udnævnt til protokolsekretær i Højesteret.

Jørgen Bentzon skriver også masser af musik. *Saturnalia* er en komisk opera; en farverig historie om en ung mand i det gamle Rom, der bl.a. bliver forvandlet til et æsel. Bentzon har selv skrevet librettoen, og tenoren Thyge Thygesen synger partiet som den forvandlede romer. I et interview i *Social-Demokraten* inden premieren i december 1944 forsøger Jørgen Bentzon ikke ligefrem at oversælge handlingen: "*Det er noget Sludder, og jeg er kraftstejleme' ogsaa helt ked af at fortælle det, men det er jo ikke Historien i sig selv, det kommer an på*".

Aviserne er enige om, at det ikke lykkes helt for Jørgen Bentzon at skabe en komisk opera; tillægsord som 'stivbenet' og 'broget' bliver nævnt. *Nationaltidende* kalder komponisten for en *"kølig intellektuel med et Par Stænk Koketteri"*.

Slutspil

I løbet af foråret 1945 går det stadig værre og værre for Tyskland i krigen. Den 1. maj er alle klar over, at det kun er et spørgsmål om tid, før tyskerne må give op. Den aften spiller Det Kongelige Teater *Barberen i Sevilla*, og i finalen i sidste akt lyder teksten:

Nu Solen atter straaler
I glædens klare Morgen
Forsvundet er nu Sorgen
Og nu vil vi have Fred!

Publikum bryder spontant ud i et enormt bifald. Dagen efter får danskerne nyheden om, at Adolf Hitler er død.

Den 4. maj om aftenen sidder massevis af danskere som altid klinet til radioen. Kl. 20.34 lyder det fra BBC: *"I dette øjeblik meddeles det, at Montgomery har oplyst, at de tyske tropper i Holland, Nordvesttyskland og i Danmark har overgivet sig".* Danskerne strømmer ud i gaderne, mørklægningsgardinerne bliver revet ned og brændt, og fem års frustration eksploderer i fest. Det Kongelige Teater hejser flaget, og blæsere fra Det Kongelige Kapel spiller danske sange fra loggiaen ud over Kongens Nytorv.

Den 5. maj er *Barberen i Sevilla* egentlig på plakaten på Det Kongelige Teater igen, men kong Christian 10., som ikke har sat sine ben i teatret i hele to sæsoner, melder sin ankomst, og man ændrer i den anledning titlen til *Elverhøj* med Poul Reumert som Christian 4. Plakaterne i udhængsskabene på teatrets facade er skrevet i hånden; trykkerierne er – som mange andre firmaer og forretninger – lukkede på grund af glæde. Under den improviserede forprøve på *Elverhøj* bruger balletpersonalet en pause til at tænde et bål på kørebanen bag teatret; de brænder papirer og genstande fra den nazistiske solodanser Leif Ørnbergs garderobe.

Den planlagte opførelse af "Elverhøj" på selve frihedsdagen må aflyses på grund af kampene foran teatret. Her er frihedskæmpere i dækning bag biler på Kongens Nytorv i København under skudkamp med HIPO-folk den 5. maj 1945. Flere hundrede danske modstandsfolk og et ukendt antal på tysk side bliver dræbt i befrielsesdøgnet. Frihedsmuseet / Nationalmuseet.

Flere skud fra kampene på Kongens Nytorv går gennem ruderne til balkonfoyeren på Gamle Scene. Foto: Hans Fulling. Det Kongelige Kapels Forening.

Forestillingen den 5. maj bliver aldrig til noget. Selv om tyskerne officielt har overgivet sig, er der stadig bl.a. danske nazister i HIPO-korpset, der nægter at give op. På grund af kampene omkring teatret må *Elverhøj* udskydes til den følgende eftermiddag.

Ikke alle ansatte på teatret er med til frihedsopførelsen af *Elverhøj*; regnskabets time kommet for de danskere, der har været lidt for entusiastiske i deres begejstring for nazismen. Forestillingslederen på Det Kongelige Teater noterer i journalen 6. maj: *"De faa af Personalet, hvis Forhold i politisk Henseende skulle nærmere undersøges, var ikke nærværende, hverken paa Scenen eller i Kapellet"*. Koncertmester Julius Thornberg, som er medlem af det danske naziparti DNSAP, er ikke til stede, og Det Kongelige Kapels bestyrelse retter inden forestillingen henvendelse til Johan Hye-Knudsen og frabeder sig desuden at spille med yderligere to navngivne tyskvenlige kolleger, solohornisten Wilhelm Lanzky-Otto og violinisten Kaj Polycarp Andersen. De nægter begge i første omgang at forlade orkestergraven, men Hye-Knudsen insisterer på, at han ikke løfter dirigentstokken, før de er væk – og til sidst rejser de sig og går.

Koncertmester Julius Thornberg. Musikmuseet / Nationalmuseet.

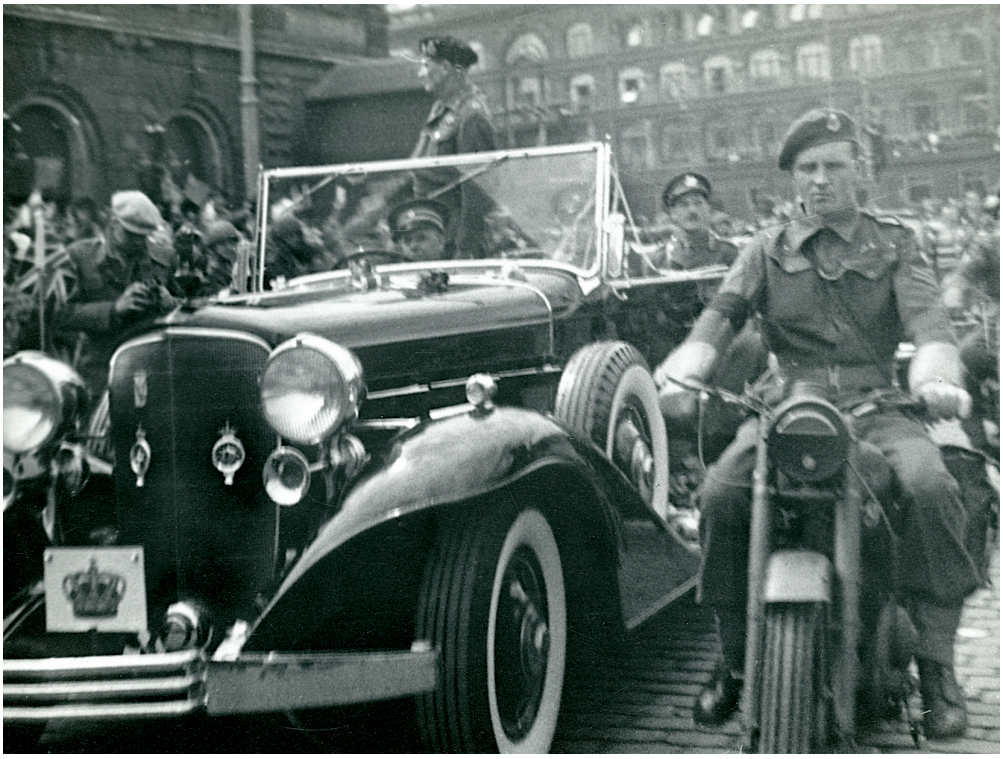
Julius Thornberg har spillet violin i Det Kongelige Kapel siden 1901, bortset fra en periode som koncertmester i Berlinerfilharmonikerne. Han bliver suspenderet fra tjeneste i maj 1945 og bliver kort efter arresteret for bl.a. at have plejet omgang med medlemmer af Schalburgkorpset. Hans tyskfødte kone flygter hjem til Berlin, og deres ældste søn er allerede tidligere faldet i kamp på tysk side. Thornberg begår selvmord i september 1945, 62 år gammel.

Julius Thornbergs hornistkollega Wilhelm Lanzky-Otto bliver to måneder senere degraderet fra sin soloplads til 6. hornist ved den særlige undersøgelsesdomstol, der afsiger domme over danske musikere, som man mener har udvist for ivrig samarbejdsvilje med tyskerne. Lanzky-Otto flytter til Island i 1946.

Vindue mod verden

Festforestillingen den 6. maj går videre uden de tre kapelmusikere. Kongen bliver mødt med klapsalver, teaterchefen holder tale inden forestillingen, og blandt publikum er barytonen Henry Skjær, hans kone og søn. Skjær er netop blevet løsladt fra Vestre Fængsel, hvor han har siddet inde i tre måneder for sin medvirken i aktionen med at sende danske jøder til Sverige. Nu sidder han for en gangs skyld på tilskuerpladserne på sin arbejdsplads.

Hverken Det Kongelige Teater eller publikum har glemt succesen med *Porgy og Bess*, og så snart tyskerne er ude af billedet igen, begynder forberedelsen til en genoptagelse; operaen er på plakaten igen den 26. maj 1945.

Den britiske feltmarskal Bernard Law Montgomery passerer Det Kongelige Teater den 12. maj 1945 på vej til modtagelse på Amalienborg. Frihedsmuseet / Nationalmuseet.

Med tyskerne ude af Danmark er der store forventninger til fremtiden, også i kulturverdenen; nu kan danske operasangere igen rejse ud i verden – og det danske publikum kan glæde sig til besøg udefra. Genopretningen af landet kommer til at tage tid, men allerede få dage efter befrielsen programsætter biograferne igen amerikanske og engelske film. Vinduet mod verden står i det mindste på klem.

Henrik Engelbrecht

Opera i Danmark

1634-2005

1. udgave, 1. oplag
ISBN: 978–87–970306–3–9

© Henrik Engelbrecht og Forlaget henrikengelbrecht.dk 2022

Tekst, billedredaktion og grafisk tilrettelæggelse: Henrik Engelbrecht
Tryk: Eks–Skolens Grafisk Design & Tryk

Bogen er sat med Cambria og Candara.

Forsidebillede:
Christian Hansen i rollen som Don Juan i Mozarts opera. Oliemaleri af Otto Bache, 1872. Udkast til en ikke realiseret udsmykning af publikumsområdet på Gamle Scene. Forfatterens samling.

I henhold til gældende dansk lov om ophavsret må kopiering til undervisningsbrug fra denne bog kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med Copydan Tekst og Node, og kun indenfor de i aftalen nævnte rammer.

For enkelte illustrationers vedkommende har det været umuligt at spore ophavsmænd eller evt. rettighedshavere. Alle retmæssige krav i den forbindelse imødekommes med glæde.

Forlaget henrikengelbrecht.dk
Willemoesgade 26, 4.tv.
2100 København Ø
Tlf. 6057 9077
mail@henrikengelbrecht.dk
www.henrikengelbrecht.dk

656